

MIRZA TOPČAGIĆ, univ. bacc. hist.

mirza.topcagic@student.unipu.hr
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet u Puli
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Hrvatska

POSLJEDICE AUSTRO-PRUSKOG RATA 1866. U SREDNJOJ EUROPI

Pregledni rad
Review article

Primljeno/Received: 31. 5. 2023.
Prihvaćeno/Accepted: 9. 11. 2023.

SAŽETAK

Austro-pruski rat započeo je sredinom lipnja 1866. kao uzrok borbe za prevlast nad Njemačkim savezom između Austrijskog Carstva i Kraljevine Pruske, a u koji se umiješala i Kraljevina Italija u svrhu zadovoljenja teritorijalnih ambicija. Rat završava nakon sedam tjedana potpunom pobjedom Pruske koja je postala neupitni gospodar Njemačke i jezgrom budućeg njemačkog ujedinjenja. Italija je unatoč neuspjesima i na kopnu i na moru dobila traženi teritorij. Porazena Austrija bila je primorana na nagodbu s Mađarima te je država preustrojena u dvojni Austro-Ugarsku. Rat je imao i velik utjecaj na daljnji razvoj vojnog umijeća, s obzirom na to da je brzina reformirane pruske vojske šokirala svijet koji je bio uvjeren u dugi krvavi rat koji će završiti austrijskom pobjedom. Koliko je šokantna bila pruska

pobjeda, svjedoči razvoj naoružanja i vojne organizacije u sljedećih nekoliko godina nakon kraja sukoba 1866. godine.

Ključne riječi: 19. stoljeće, Austrija, Austro-Ugarska, Austro-ugarska nagodba, Italija, mirovni ugovori, naoružanje, Njemačka, Pruska, ratovanje

UVOD

Kada je sredinom lipnja 1866. Kraljevina Pruska usavezništvu s Kraljevinom Italijom objavila rat Austrijskom Carstvu, cijela Europa bila je uvjerena da će rat tih europskih sila trajati godinama te da će završiti austrijskom pobjedom. Nakon nekoliko neuspjeha prusko-talijanskog saveza u prvim danima rata, takav se ishod mogao i očekivati. Malo je tko znao da će rat trajati svega sedam tjedana i završiti potpunim porazom Austrijskog Carstva, tada smatranog velesilom središnje Europe. Svrha je ovoga rada odgovoriti na pitanje koje su bile posljedice ovog sukoba, točnije koliko je ovaj sukob u srcu Europe utjecao na promjenu njezine političke karte te na razvoj vojnog umijeća. Rad će biti podijeljen na dva glavna poglavlja: u prvom poglavlju bit će opisani uzroci i povod sukoba, nakon čega će slijediti kraći pregled samog sukoba. Zatim će biti predstavljene posljedice na političko-teritorijalnom planu za svaku od triju sudionica sukoba, a na kraju će biti predstavljene promjene ili pokušaji promjene vojnog umijeća unutar svake od sudionica. Unutarnja kompozicija u mnogočemu će biti pod utjecajem dostupne literature. Zbog toga je potrebno odmah napomenuti da će određeni dijelovi biti obrađeni s više detalja od drugih, a također će biti obrađeni na taj način da će dominirati ili biti predstavljen samo jedan aspekt posljedica. Tako će rad detaljnije obraditi posljedice na vanjskopolitičkom planu Kraljevine Pruske, a detaljnije na unutarnjopolitičkom planu Austrijskog Carstva. Kraljevini Italiji bit će posvećeno manje prostora zbog činjenice da zemljopisno nije dijelom Srednje niti središnje Europe.

1. RAT IZMEĐU AUSTRIJE, PRUSKE I ITALIJE

1.1. UZROCI SUKOBA

Rat koji je buknuo početkom ljeta 1866. imao je posljedice koje će utjecati na daljnji tijek povijesti u Europi i u ostatku svijeta, no u povijesnoj znanosti pravilnije je pisati o uzrocima i samom događaju prije nego što se krene na posljedice. Uzroci Austro-pruskog rata prvenstveno se baziraju na očuvanju poretka uspostavljenog Bečkim kongresom iz 1815. od strane Austrijskog Carstva te pokušavanja Kraljevine Pruske da okonča njemačko pitanje, kao i Kraljevine Italije da okonča talijansko pitanje u svoju korist.

Njemačko pitanje odnosilo se na koji će način labavi Njemački savez biti ujedinjen i pod čijom vlašću. Dva rješenja bila su debatirana, malonjemačko koje je vidjelo novu državu bez Austrije i pod vlašću pruske dinastije Hohenzollern te velikonjemačko koje je predlagalo ujedinjenje svih Nijemaca pod vlašću austrijske dinastije Habsburgovaca.¹ Velike sile strahovale su od provođenja obaju rješenja te su kroz Austriju držale ravnotežu sila u Srednjoj Europi.² Zbog činjenice da Austrija neće moći učiti u zajedničku državu zbog tereta svog višenarodnog Carstva i rastuće moći Pruske, malonjemačko je rješenje bilo u prednosti, a počevši od 1862. s dolaskom Otta von Bismarcka na mjesto pruskog ministra-predsjednika postalo je i temelj vanjske politike Kraljevine Pruske. Bismarcku je, kao okorjelom konzervativcu, također bilo stalo do očuvanja reda u Europi, ali on je jedino rješenje vidio u preuzimanju hegemonije nad Njemačkom iz ruku Habsburgovaca.³ Kroz političke manevre osigurao je pruskoj vojsci potrebna sredstva za povećanje i preustroj, osigurao svoju vlast te vješto baratao vanjskom politikom.⁴ Njegov je prvi trijumf, koji je ujedno bio

1 Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća I.*, Zagreb: Alinea, 2005., 154-155; Kitchen, Martin, *A History of Modern Germany 1800-2000*, Oxford: Blackwell Publishing, 2006., 79, 87-88; Schulze, Hagen, *Kratka njemačka povijest*, Zagreb: Srednja Europa, 2012., 69.

2 Wawro, Geoffrey, *The Austro-Prussian War: Austria's War with Prussia and Italy in 1866*, New York: Cambridge University Press, 1996., 36-37.

3 Dukovski, 159-160; Goddard, Stacie E., „When Right Makes Might: How Prussia Overturned the European Balance of Power“, *International Security*, sv. 33, br. 3, 2008./2009., 116-117; Kitchen, 102-107; Newland, Samuel J., „Leaders in German Unification: Founders of Traditions“, *Strategic Studies Institute, US Army War College*, 2005., 15-17; Schulze, 76; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 39-40; Wawro, Geoffrey, *Warfare and Society in Europe, 1792-1914*, London: Routledge, 2000., 84-85.

4 Newland, „Leaders in the German Unification“, 17-19.

i prvi korak u ujedinjenju Njemačke, bila pobjeda u Drugom ratu za Schleswig 1864. koji je vođen u savezništvu s Austrijom, a koji je također služio kao poligon za reformiranu prusku vojsku i kao klica budućeg sukoba s Habsburškim Carstvom.⁵ Bečkim mirom iste godine područja Schleswig-Holsteina izuzeta iz kontrole Danske predana su pobjednicama na zajedničku upravu, a godinu kasnije potpisan je ugovor u Gasteinu koji je utvrdio upravnu podjelu preuzetih vojvodstava. Ugovor je također utvrdio da će bilo koja promjena u njima trebati dobiti potvrdu obje sile.⁶ Bismarck se počeo pripremati za svoj sljedeći korak tako što je počeo diplomatski izolirati Austriju od pomoći velikih sila, iako je Austrija i sama bila zaslužna za takvo stanje svojim nepriznavanjem stanja u Italiji poslije događaja 1859. i 1861. godine.⁷ Početkom 1866. Bismarck je konačno dobio izgovor za početak rata s Austrijom, nakon što je potonja prekršila ugovor iz Gasteina upravnom reformom u vojvodstvu Holstein bez dopuštenja Pruske.⁸

Na jugu talijansko pitanje već je bilo gotovo pa i riješeno nakon francusko-talijanske pobjede nad Austrijom 1859. i primirja u Villafranci. Nakon te pobjede slijedila je Garibaldijeva ekspedicija na Siciliju 1860. i pijemontska intervencija sljedeće godine koje su postigle ujedinjenje svih teritorija na Apeninskom poluotoku osim Lacija gdje se nalazio ostatak Papinske Države i Venecije koja je ostala pod austrijskom kontrolom.⁹ Sljedeće godine proglašena je Kraljevina Italija, ali talijansko pitanje nije bilo riješeno. Četiri vlade pale su zbog nemogućnosti pronalaska rješenja: pitanje Rima nije moglo biti riješeno zbog Francuske, a pitanje Venecije zbog Austrije.¹⁰ Austrija nije htjela predati svoj posljednji posjed u Italiji, smatrajući da će se Italija raspasti te austrijska moć

5 Bridge, Roy; Bullen, Roger, *The Great Powers and the European States System 1814-1914, Second Edition*, Harlow: Pearson Education Limited, 2005., 151-154; Lesaffer, Randall, „The War of 1866 and the Undoing of Vienna“, *Oxford International Law*, 2016., https://opil.ouplaw.com/page/War_1866_Undoing_Vienna/the-war-of-1866-and-the-undoing-of-vienna. 26.8.2022.; također pogledati Goddard, Stacie E. „When Right Makes Might: How Prussia Overturned the European Balance of Power“, *International Security* 33, br. 3, 2008., 110-42, <http://www.jstor.org/stable/40207143> za uvid u pruske političke intrige prilikom izbijanja rata 1864.

6 Kitchen, 109-110; Lesaffer, „The War of 1866“; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 42.

7 Bridge; Bullen, 146, 149; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 42.

8 Lesaffer, „The War of 1866“; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 44.

9 Coppa, Frank J., *The Origins of the Italian Wars of Independence*, New York: Routledge, 2013., 92-109; *Povijest, 14. knjiga, Industrijalizacija i nacionalne revolucije (1848-1871.)*, gl. urednik Enrico Cravetto, gl. urednik hrvatskoga izdanja Ivo Goldstein, EuropaPress holding, Zagreb, 2007/2008., 133-174.

10 Coppa, 112-122; *Povijest, 14. knjiga, 180-186*; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 49.

vratiti na poluotok, a osim toga Venecija je bila, kao najveća luka na Jadranu, vrlo važna za Habsburšku Monarhiju. Još jedan razlog bio je strah cara Franje Josipa da će predaja bilo kojeg teritorija povući za sobom slična potraživanja drugih naroda.¹¹ Niti razne teritorijalne i novčane ponude stranih sila za predaju Venecije Italiji nisu imale ikakav učinak na austrijski stav,¹² što je dovelo do zaključka u talijanskim krugovima da je novi rat za ujedinjenje jedini način. Bismarck je to uvidio te je predložio savez protiv Austrije. Italija je pristala 8. travnja 1866., ali s uvjetom da Pruska objavi rat unutar tri mjeseca.¹³

Dok je Bismarck spletario oko njenog izbacivanja iz procesa ujedinjenja Njemačke, a Talijani iz Venecije, Austrija se nalazila u problemima sa svih strana. Očajnički želeći održati poredak iz 1815., Austrija se našla izolirana od svih svojih bivših saveznika.¹⁴ Poraz 1859. doveo je do unutarnjih previranja i nestabilnosti, te uspostavljanja novih nepopularnih ustava koji su samo dodatno oslabili unutarnje stanje države.¹⁵ Kako su se stvari zahuktavale s Pruskom, austrijski je vrh bio u zabludi glede sposobnost svojih snaga i smatrali su da ratom mogu istovremeno riješiti unutarnje probleme te njemačko i talijansko pitanje u svoju korist.¹⁶

1.2. RAT 1866.¹⁷

Situacija u proljeće 1866. se sve više zaoštravala kako su austrijski i pruski vrh željeli da situacija prijeđe u otvoreni sukob. Austrija je prva pokrenula mobilizaciju te uputila vojsku u Češku.¹⁸ Pruski kralj Vilim nije

11 Bridge, Bullen, *The Great Powers*, 141, 149-150; Elrod, Richard B., „Austria and the Venetian Question, 1860-1866“, *Central European History*, sv. 4, br. 2, 1971., 150-153.

12 Coppa, 122-124; Elrod, 154-156.

13 Coppa, 123-124; Bridge, Bullen, 155; Lesaffer, „The War of 1866“, *Povijest, knjiga 14.*, 187-188.

14 Bridge, Bullen, 146, 149.

15 Isto, 134; Dukovski, 120-121; Judson, Pieter M., *Povijest Habsburškog Carstva*, Zagreb: Sandorf, 2018., 286-292; Taylor, A. J. P., *The Habsburg Monarchy 1809-1918: A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*, Chicago: Chicago University Press, 1976., 96-109.

16 Rothenberg, Gunther E., *The Army of Francis Joseph*, West Lafayette: Purdue University Press, 1998., 66-67; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 43-44; Wawro, Geoffrey, „The Habsburg *Flucht nach vorne* in 1866: Domestic Political Origins of the Austro-Prussian War“, *The International History Review*, sv. 17, br. 2, 1995., 222, 226, 230, 243-244.

17 Drugi dio ovog potpoglavlja je samo kraći pregled rata temeljen na monografiji *The Austro-Prussian War: Austria's War with Prussia and Italy in 1866*, stoga će radi preglednosti izostati citati.

18 Schulze, *Kratka njemačka povijest*, 78.

htio da dođe do rata te je oklijevao s naređenjem mobilizacije, ali kada su se austrijske snage počele okupljati u Češkoj, popustio je te dopustio Bismarcku i vrhovnom zapovjedniku pruske vojske Helmuthu von Moltkeu da pokrenu mobilizaciju.¹⁹ Kada se posljednji put pitanje spornih vojvodstava pokušalo riješiti diplomatskim putem na sjednici izaslanika Njemačkog saveza, Bismarck je izjavio da je ugovor iz prethodne godine prekršen. Nakon što su južne države saveza stale uz Austriju, Bismarck je proglasio ukinuće Njemačkoga saveza te su prve pruske postrojbe počele vojne operacije 16. lipnja na teritoriju Kraljevstva Hannover, Kraljevine Saske i Izborne Kneževine Hesse-Kassel.²⁰ Dok je pruska Zapadna armija marširala središnjom i zapadnom Njemačkom, Talijani su sami krenuli u rat 19. ili 20. te su prešli graničnu rijeku Mincio 23. lipnja.²¹

Prvi dani sukoba bili su nepotpunog uspjeha za Pruse koji, iako su napredovali kroz države koje su stajale uz Austriju, nisu uspjeli uništiti njihove vojske. Kod Custoze 24. lipnja talijanska je vojska pod vodstvom generala Alfonsa la Marmore nepromišljeno i slijepo upala u bitku s Austrijancima i bila potučena. Austrijanci pod zapovjedništvom nadvojvode Albrechta ovu su pobjedu skupo platili žrtvama te nisu krenuli u potjeru. Na sjeveru, Prusi su doživjeli poraz od Hannovera dva dana kasnije, ali ovaj poraz nadoknadili su prodorom do Nordhausena gdje su natjerali kralja Hannovera i njegovu vojsku da se predaju 29. lipnja. Prusi su u isto vrijeme imali uspjeha u Češkoj: prešli su Krkonoše 23. lipnja te u sljedećih deset dana odnijeli pobjede kod Podola, Vysokova, Mnichovo Hradišta, te su nakon prvobitnog poraza kod Trutnova napredovali i pobijedili kod Stříteža, Rubínovica i Skalica. Austrijska se vojska našla u nezgodnoj situaciji nakon poraza kod Skalica i Jičina jer su joj se približavale tri pruske vojske sa zapada i sjevera. Glavni zapovjednik austrijske Sjeverne vojske Ludwig von Benedek odlučio se boriti kod tvrđave Hradec Králové (njem. Königgrätz). Njegova apatija i svi nedostaci Austrijske vojske koštali su ga bitke, a Austrije rata u bitci koja se vodila 3. srpnja. Iako Prusi nisu uspjeli potpuno uništiti austrijsku Sjevernu vojsku, njihovim protivnicima bilo je dosta ratovanja te je 22. srpnja ugovoreno primirje koje je potvrđeno mirovnim ugovorima u Mikulovu (njem. Nikolsburg) 26. srpnja i u Pragu 23. kolovoza. Dok su Prusi slavili pobjede, Talijani su pokušali izvršiti pritisak na

19 Wawro, *The Austro-Prussian War*, 44.

20 Isto, 42-44; Coppa, 126; Dukovski, 161; Kitchen, 110; Schmitt, Hans A., „Prussia’s Last Fling: The Annexation of Hanover, Hesse, Frankfurt, and Nassau, June 15 – October 8, 1866“, *Central European History*, sv. 8, br. 4, 1975., 320-321.

21 Wawro, *The Austro-Prussian War*, 94; Coppa, 126-127.

obalne dijelove Monarhije iskrcavanjem u Dalmaciji. Ovi planovi bili su prisilno obustavljeni porazom talijanske flote kod Visa 20. srpnja. Italija je ubrzo nakon potpisivanja primirja između Beča i Berlina i sama potpisala primirje 12. kolovoza koje je potvrđeno Bečkim mirom potpisanim 12. listopada.

2. TERITORIJALNO – POLITIČKE POSLJEDICE RATA 1866.

Nakon potpisivanja mirovnih sporazuma u Pragu i Beču, došlo je do velikih promjena na karti Srednje Europe i u provođenju vanjske politike triju zaraćenih strana. Pruska je izašla kao pobjednik, no njemačko pitanje nije riješeno te će trebati rat s još jednom velesilom da bi bilo okončano. Austrija kao poražena strana bit će primorana na unutarnji preustroj te na pomak svojih ambicija na Balkan. Italija je dobila Veneciju, no ni njemačko ni talijansko pitanje nije bilo riješeno jer je Papinska Država u Laciju još postojala.

Prusko je Kraljevstvo izašlo iz rata kao najveći pobjednik. Realne akvizicije bile su goleme: Kraljevstvo Hannover pripojeno je Pruskoj 6. listopada, dva dana poslije istu su sudbinu doživjeli Vojvodstvo Nassau, Izborna Kneževina Hesse-Kassel i Slobodni Grad Frankfurt.²² Vojvodstva Schleswig-Holstein, koje je Austrija u potpunosti predala Pruskoj člankom III ugovora u Mikulovu te to potvrdila u članku V ugovora u Pragu,²³ pripojena su 12. siječnja sljedeće godine.²⁴ Člankom II (M) i IV (P) Austrija daje dopuštenje izvođenju pruskih planova u Njemačkoj bez vlastitog sudjelovanja te potvrđuje raspuštanje Njemačkog

22 Bridge, Bullen, 158; Lesaffer, „The War of 1866“; Schmitt, 316, 329-332; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 277; Wawro, Geoffrey, *The Franco-Prussian War: The German Conquest of France in 1870-1871*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003., 16; Wawro, *Warfare and Society*, 91.

23 Engleski prijevod mirovnog ugovora u Pragu: „Translation: Peace of Prague 1866“, Članak V, *Wikisource*, [https://en.wikisource.org/wiki/Translation:Peace_of_Prague_\(1866\)](https://en.wikisource.org/wiki/Translation:Peace_of_Prague_(1866)), 28.8.2022. Integralni tekst mirovnog ugovora objavljen je u službenim listovima Pruske i Austrije: *Königlich Preußischer Staats-Anzeiger 1866. Vom Juli bis Ende Dezember*, Berlin 1866., 3035-3037, (dostupno putem poveznice: <https://www.digitale-sammlungen.de/view/bsb10486493?page=754,755>); *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich*, Jahrgang 1866., Beč 1866., 247-253, (dostupno putem poveznice: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=rgb&datum=1866>). Za potrebe ovoga rada korišten je navedeni prijevod dostupan na mrežnoj stranici Wikisource; Prvobitni mirovni ugovor u Mikulovu: „Preliminary Peace of Nikolsburg (July 26, 1866)“, Članak III., *German History in Documents and Images*, https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=1846 (pristupljeno 28.8.2022.); nadalje ću se koristiti kraticom (M) kada se bude odnosilo na mir u Mikulovu te kraticom (P) kada se bude odnosilo na Praški mir.

24 Schmitt, 316.

saveza.²⁵ Dopuštanjem preustroja podrazumijevale su se spomenute aneksije izuzev Saske, čije je daljnje postojanje garantirao članak V (M) i VI (P),²⁶ kao i formacija Unije sjevernonjemačkih država. Pruska se pripojenima proširila za 45 tisuća km², spojila svoju istočnu jezgru s industrijaliziranim Porajnjem, te dodala 5 do 7 milijuna novih stanovnika.²⁷ Na ruševinama Njemačkog saveza stvoren je Sjevernonjemački savez 18. kolovoza,²⁸ novi savez između proširene Pruske i sjevernih njemačkih država koje su bile pod njenim utjecajem. Savezne državnice imale su malu autonomiju, s obzirom na to da su im vanjska politika i vojska bila podvrgnute izravnoj upravi iz Berlina.²⁹ Istovremeno, bili su ugovoreni tajni vojni sporazumi s državama južno od rijeke Majne između 13. i 22. kolovoza 1866. koji će biti temelj daljnjeg ujedinjenja.³⁰

Međunarodne reakcije na pruske uspjehe bile su raznolike. Velika Britanija samo je tiho prihvatila novo stanje, preokupirana održavanjem svojeg kolonijalnog Carstva. Francuski car Luj Napoleon je uzaludno pokušavao dobiti teritorijalne kompenzacije u njemačkom Porajnju koje mu je Bismarck obećao godinu ranije da bi kupio francusku neutralnost, no to su ipak bila samo prazna obećanja. Rusija je jednako tako uzaludno pokušavala sazvati kongres koji će normalizirati novonastalo stanje, ali suočena s apatičnom Velikom Britanijom, nemoćnom Austrijom i protivljenjem Pruske morala se naposljetku primiriti s trenutnim stanjem.³¹ Još jedna važna posljedica brzine pruske pobjede bila je pomutnja planova spomenutoga francuskog cara, kao i njegove vizije ravnoteže moći u Srednjoj Europi te je ostatak desetljeća obilježen zaoštavanjem odnosa nove i stare sile.³² Pogoršanje odnosa dviju država doseglo je vrhunac u ljeto 1870. kada izbija Francusko-pruski rat. Francuska je imala određene prednosti,

25 „Preliminary Peace“, Članak II; „Peace of Prague“, Članak IV.

26 „Preliminary Peace“, Članak V.; „Peace of Prague“, Članak VI.

27 Schmitt, 316; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 277; Wawro, *The Franco-Prussian War*, 17; Wawro, *Warfare and Society*, 91; Za razliku od Schmitta, Wawro u svim svojim radovima netočno se koristi malenom računicom od tisuću i tristo milja kvadratnih (oko 2 tisuće km²) novostečenog teritorija.

28 Hudson, Richard, „The Formation of the North German Confederation“, *Political Science Quarterly*, sv. 6, br. 3, 1891., 425.

29 Schulze, 79; Wawro, *The Franco-Prussian War*, 16; Wawro, *Warfare and Society*, 91.

30 Bridge, Bullen, 158; Kitchen, 114-115; Lesaffer, „The War of 1866“, Schulze, 79.

31 Bridge, Bullen, 158; Kitchen, 114-115; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 282-283; Schulze, 79; Wawro, Geoffrey, *The Franco-Prussian War*, 17, 21-22.

32 Bridge, Bullen, 158; Wawro, *Warfare and Society*, 101.

ali nije mogla izdržati združenu moć Konfederacije u savezu s južnim njemačkim državama te je kapitulirala sljedeće godine. Tijekom rata, u siječnju 1871., u Versajskoj palači proglašeno je Njemačko Carstvo i ravnoteža moći u Europi je naglo promijenjena.³³

Brzina austrijskog poraza šokirala je europske sile, no bila je predodređena kad se uzme u obzir stanje Monarhije, njezine vojske te njihova pruskog protivnika. Austrija je bila oslabljena unutarnjim etničkim previranjima koja su imala odraza na bojnopolju kada su se čitave jedinice odbile boriti i predale se protivniku, pretežito na češkom bojištu.³⁴ Već spomenutim člancima sporazuma u Mikulovu i Pragu Austrija je izbačena iz ujedinjenja Njemačke te je predala vlast nad državama pod njenim utjecajem Pruskoj, s time da je uz molbu Franje Josipa sačuvan prividni integritet Kraljevine Saske.³⁵ Istim spomenutim člancima primorana je priznati prusku vlast nad Schleswigom i Holsteinom. Člankom IV (M) i XI (P) morala je platiti Pruskoj veliku ratnu odštetu koja je samo dodala teret već opterećenoj austrijskoj riznici.³⁶ Člankom VI (M) Austrija je trebala zaključiti primirje s Italijom te potvrditi predaju Venecije Italiji posredovanjem Francuske, što je potvrđeno člankom II (P).³⁷ Austrijanci se jesu pridržali tih stipulacija. Primirje s Kraljevinom Italijom sklopljeno je 12. kolovoza u Cormonsu, a službeni mir sklopljen je u Beču 3. i potvrđen 12. listopada 1866. Austrija je putem ugovora Luja Napoleona predala pokrajinu Veneciju Italiji te je morala priznati postojanje Kraljevine Italije, ali je zauzvrat zadržala Trentino i Južni Tirol.³⁸ Najvažnija posljedica poraza Austrije bio je unutarnji preustroj države. Budući da je poraz 1859. doveo do sloma Bachova apsolutizma i uvođenja spomenutih s vrha uvedenih ustava, poraz je 1866. doveo do velike nagodbe koja će pretvoriti Austrijsko Carstvo s jasnom njemačkom prevlašću u dvojnu Austro-Ugarsku Monarhiju.³⁹ Nagodba

33 Bridge, Bullen, 79-81; Kitchen, 117-121; Za puni uvid u Francusko-pruski rat vidjeti: Wawro, Geoffrey, *The Franco-Prussian War: The German Conquest of France in 1870-1871*.

34 Wawro, *Warfare and Society*, 89-90.

35 Vidi bilješke 25 i 26.

36 „Preliminary Peace“, članak IV; „Peace of Prague“, članak XI; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 277.

37 „Preliminary Peace“, članak VI; „Peace of Prague“, članak II.

38 Bridge, Bullen, 157; Coppa, 128; *Povijest, knjiga 14.*, 193, 196.

39 Heka, László, „Analiza Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe (u povodu 150. obljetnice Austro-ugarske nagodbe)“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, sv. 38, br. 2, 2017., 857-858; Judson, 294-295; Seton-Watson, R. W., „The Austro-Hungarian Ausgleich of 1867“, *The Slavonic and East European Review*, sv. 19, br. 53/54, 1939/1940., 123-124; Taylor, 130-134.

je provedena postupno kroz austrijski i ugarski parlament tijekom 1867. te je rezultirala upravnom podjelom na austrijski i ugarski dio koji su bili vezani zajedničkom osobom vladara, vanjskom politikom, vojskom i financijama.⁴⁰ Sve posljedice donošenja nagodbe suviše su opsežne za podrobno navođenje. Glavna posljedica nove podjele bila je nezadovoljstvo ostalih naroda Monarhije, ponajviše Čeha i Hrvata, koji su zahtijevali vlastite nagodbe. Češki otpor bio je skršen u sljedećih nekoliko godina, a hrvatski je sabor pod prevlašću unionista prihvatio zasebnu Hrvatsko-ugarsku nagodbu.⁴¹ Suočena s izbacivanjem iz Njemačke i Italije, ambicije Monarhije preusmjerene su na područja propadajućeg Osmanskog Carstva, točnije na Balkanski poluotok.⁴²

Italija dobiva gorku pobjedu. Neuspjeh kod Custoze i Visa nisu mogli nadomjestiti niti spora srpanjska ofenziva po Veneciji, koja je imala slab ili nikakav učinak na daljnji tijek rata, niti Garibaldijeva pobjeda kod Bezzece, kada je zaključen preliminarni mir u Mikulovu. Italija je morala prihvatiti činjenicu da neće moći nastaviti rat bez pomoći Pruske i da će morati odustati od širih zahtjeva poput stjecanja Dalmacije, Istre i Trentina.⁴³ Bečki mirovni ugovori sklopljeni 3. i 12. listopada zaključili su predaju Venecije koju je francuski car predao Italiji tjedan dana kasnije, a Austrija je također morala priznati postojanje Kraljevine Italije. Venecija je Plebiscitom pripojena 22. listopada, ali talijansko pitanje nije bilo riješeno pošto je Lacij ostao pod Papinskom kontrolom.⁴⁴ Nezavisnost Papinske Države omogućavala je Francuska koja je kroz nju držala svoj utjecaj nad Apeninskim poluotokom. Tek se francuskim porazom od prusko-njemačkih snaga Italija odvažila za ulazak u Rim koji je pripojen 2. listopada 1870. godine i koji je postao njezinim glavnim gradom devet mjeseci kasnije.⁴⁵

Tri države ušle su u sljedeće desetljeće s potpuno drugačijih pozicija: Pruska je postala jezgra novog Njemačkog Carstva, Austrija se porazom morala preustrojiti u Dvojnu Monarhiju, a Italija je riješila pitanje ujedinjenja. *Status*

40 Heka, 859-866, 873-874; Dukovski, 162-163; Judson, 295-296; Seton- Watson, 130-133; Taylor, 134-137.

41 Heka, 867-871; Judson, 296-298; *Povijest, 15. knjiga, Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871-1914.)*, gl. urednik Enrico Cravetto, gl. urednik hrvatskoga izdanja Ivo Goldstein, Zagreb: EuropaPress holding, 2007/2008., 479-480; Taylor, 137-138.

42 Bridge, Bullen, 166; Dukovski, 161.

43 Coppa, 127-128; *Povijest, 14*, 191-193, 196; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 278-281.

44 Coppa, 128; Bridge, Bullen, 157; *Povijest, 14*, 197.

45 Coppa, 139-143; *Povijest, 14*, 197-204, 219.

quo rijetko dugo traje i sve tri bile su primorane prilagoditi se novonastalim situacijama. Njemačka je pod svaku cijenu htjela održati trenutačno stanje te držati Francusku pod kontrolom i što dalje od Rusije, Monarhija je skrenula interes prema Balkanu, a Italija prema Mediteranu. Problem za austrougarske težnje bio je u tome što je Balkan bio interesna zona Ruskoga Carstva, što je dovelo do opetovane bojazni od novog velikog sukoba.⁴⁶ Problemu nije pomagala činjenica da je mađarsko vodstvo, sada s jednako utjecajnim glasom u vanjskoj politici, bilo iznimno protuslavenski orijentirano.⁴⁷ Bismarck, sada njemački kancelar, htio je održati postojanje Dvojne Monarhije i istovremeno držati Rusiju podalje od saveza s revanšističkom Francuskom.⁴⁸ Uspijeva održati prijateljstvo između dviju sila preko Lige triju careva koja je stvorena 1873. kao svojevrsna obnova Svete alijanse. Naizgled obnovljena kao sredstvo političke izolacije Francuske, postala je svojevrsna austrijsko-ruska protuteža novonastaloj Njemačkoj, što je išlo u korist Bismarcku jer su održavali dobre odnose. Tek će rezultati Berlinskog kongresa, koji su skršili ruske ambicije na Balkanu, dovesti postojanje Lige u opasnost.⁴⁹ Ruski odnosi s Monarhijom i Njemačkom počeli su se kvariti, a rusofobni ministar vanjskih poslova Austro-Ugarske Gyula Andrassy bio je smijenjen sljedeće godine, što je prijetilo dolaskom proslavenske alternative. Bismarck je u strahu od protunjemačke koalicije sklopio takozvani Dvojni pakt s Dvojnomo Monarhijom koji je svojim odredbama potpisnice obvezivao na međusobnu pomoć ako izbije sukob u kojemu je Rusija neprijatelj.⁵⁰ Istovremeno, pokušavao je postići da do tog sukoba niti ne dođe obnavljanjem Lige triju careva u Savez triju careva 1881. čime su Dvojna Monarhija i Njemačka dale uvjerenja da će ostati neutralne u sukobima te se dogovoriti o budućoj podjeli Osmanskog Carstva, dok će Rusija priznati kasniju aneksiju Bosne koju je Austro-Ugarska okupirala 1878.⁵¹ Italija se u međuvremenu nosila s diplomatskom ambivalencijom velikih sila i sve

46 Bridge, Bullen, 166, 177-179, 184-185, 191, 193; Dukovski, 170-171.

47 Bridge, Bullen, 199; Dukovski, 171.

48 Bridge, Bullen, 182, 191, 193.

49 Isto, 195-197, 199-205.

50 Isto, 209-211, 213; Dvojni savez između Austro-Ugarske i Njemačke: „The Dual Alliance Between Austria-Hungary and Germany – October 7, 1879“, *The Avalon Project – Documents in Law, History and Diplomacy*, https://avalon.law.yale.edu/19th_century/dualalli.asp, 28.8.2022; Dukovski, 199.

51 Bridge, Bullen, 215-216; Dukovski, 199-200; Liga triju careva „The Three Emperors League – June 18, 1881“, *The Avalon Project – Documents in Law, History and Diplomacy*, https://avalon.law.yale.edu/19th_century/empeagu.asp, 28.8.2022.

lošijim odnosima s Francuskom koja je 1881. dobila upravu nad Tunisom i time skršila talijanske ambicije na Mediteranu. Italija je uvidjela da se mora prikloniti jednom bloku kako bi dobila išta u svijetu te su se odlučili za Njemačku i Austro-Ugarsku, sklopivši Trojni pakt.⁵² Tako se Austrija petnaest godina nakon rata koji ju je ponizio, preustrojio te koštao statusa velike sile, našla u savezu s dviju protivničkih država za koje ranije ni pod koju cijenu nije htjela vidjeti da postoje na karti.

3. VOJNE POSLJEDICE RATA 1866.

Austro-pruski rat imao je izrazit utjecaj na daljnji razvoj i usavršavanje vojne organizacije i naoružanja kao što je imao na promjene zemljovida Europe. Brzina pruskog uspjeha kod Königsgrätza i Tegetthoffova pobjeda nad talijanskom flotom kod Visa pobudili su rasprave o organizacijskim preustrojima, promjenama doktrina, usvajanju novih taktika i preoblikovanju starih.

Iskustvo sukoba 1866. pokazalo je neke nedostatke pruske vojske, uglavnom po pitanju zastarjelog teškog naoružanja i problema provođenja Moltkeovih revolucionarnih ideja u praksu. Kod Königsgrätza nadmoćnije austrijsko topništvo unosilo je rasulo u pruske redove te bilo izvor najvećeg broja pruskih žrtava u bitci. Moltke je to uvidio te počeo tražiti rješenje koje je našao u užilježbljenim Kruppovim čeličnim topovima sa stražnjim punjenjem, daleko nadmoćnijim od teškog naoružanja svojih rivala.⁵³ Pruska konjica je također potpuno preustrojena nakon Königsgrätza. Moltke je uvidio da su dani konjice kao jurišne grane vojske davno prošli te ih je preustrojio u laku prethodnicu koja je imala prvenstveno izvidničku ulogu.⁵⁴ Moltke je nadalje nastavio inzistirati na važnosti operativne komunikacije, koordinaciji među sastavnicama vojske i dobroj opskrbi pošto su ga hitrost i logistički problemi koštali uspješnog *kesselschlachta* (opkoljavanja) kod Königsgrätza.⁵⁵ Gospodarska moć, uređeno vojno zapovjedništvo i etnička kohezija garantirali su rješavanje nedostataka u ratu 1866. i brzu prilagodbu novim uvjetima. Novostečeni teritoriji te južne saveznice morali su započeti s prelaskom na

52 Bridge, Bullen, 221-222; Dukovski, 200.

53 Wawro, *The Austro-Prussian War*, 290; Wawro, *The Franco-Prussian War*, 57-59.

54 Wawro, *The Austro-Prussian War*, 290-291; Wawro, *The Franco-Prussian War*, 61-63.

55 Wawro, *The Austro-Prussian War*, 288-289; Wawro, *Warfare and Society*, 89.

pruski način zapovijedanja i ratovanja.⁵⁶ Brzina i učinkovitost pruskog uspjeha uvela je i novu političku strategiju prevrata korištenjem nadmoćne vojne sile.⁵⁷ Koliko je učinkovit bio Moltkeov ratni stroj svjedoči činjenica da su od 1866. sve sile počele zamjenjivati svoju opremu onom sličnom pruskoj, a neke su čak počele i imitirati prusku taktiku.⁵⁸

Vojni preustroj u Austriji, za razliku od Pruske, bio je više etničko-političke prirode. Jedno od pitanja otvorenih prilikom izvršenja Austro-ugarske nagodbe bilo je uspostavljanje autonomne mađarske vojske, ali odmah pri prijedlogu nastali su mnogi problemi. Mađari su inzistirali na vlastitoj obrani, dok je austrijskom vojnom vrhu s nadvojvodom Albrechtom na čelu ta ideja bila nezamisliva, s obzirom na to da je austrijska vojska bila smatrana neopterećenom nacionalnim pitanjima i uz to stup države. Car Franjo Josip bio je primoran intervenirati te je na kraju došlo do kompromisa u obliku osnivanja zasebne mađarske narodne straže koja je imala određena ograničenja te je bila pod vrhovnim zapovjedništvom cara i kralja.⁵⁹ Još jedna vojno-politička posljedica rata bila je ubrzanje ukinuća Vojne granice koju su Mađari smatrali prijetnjom svog postojanja i klicom proslavenskih nemira.⁶⁰ Stvarne promjene u pitanju vojne tehnike bile su primijenjene nakon poraza, ali je trebalo puno vremena da se implementiraju. Zastarjele sprednjače (puške koje se pune nabijanjem streljiva kroz prednji dio cijevi) modela *Lorenz* postupno su s poteškoćama bile preinačene u ostraguše (puške koje se pune straga, u zatvarač) tipa *Wänzel*, a konačno i zamijenjene pravim ostragušama modela *Werndl*. Topništvo, iako nadmoćno nad pruskim u ratu, trebalo je napredovati zajedno s pješačkim naoružanjem, stoga je započela proizvodnja topova sa stražnjim punjenjem. Konjica je bila preustrojena samo opremom, dok je taktika juriša ostala u konjičkom mentalitetu još dugo vremena. Vrijedno je pripomenuti da je barem njezino korištenje bilo izmijenjeno – konjica od rata 1866. više nije bila smatrana odlučujućim faktorom u bitci već samo pomoćnim

56 Wawro, *Warfare and Society*, 91.

57 Wawro, *The Austro-Prussian War*, 288.

58 Isto, 284-286, 290-293.

59 Rothenberg, *The Army of Francis-Joseph*, 74-78; Rothenberg, „Toward a National Hungarian Army: The Military Compromise of 1868 and Its Consequences“, *Slavic Review*, sv. 31, br. 4, 1972., 806-808; Seton-Watson, 126.

60 Vidi: Rothenberg, Gunther, „The Struggle over the Dissolution of the Croatian Military Border, 1850- 1871“, *Slavic Review*, sv. 23, br. 1, 1964., 63-78.

sredstvom.⁶¹ Reforma vojne taktike koja je bila u zaostatku za pruskom nailazila je na probleme zbog uspjeha kojega su imali protiv Talijana, ali zdravi razum je prevladao te su se Austrijanci počeli koristiti pruskim taktikama primjerenijim novim vremenima i naoružanju početkom sedamdesetih godina.⁶² Reforma visokog zapovjedništva naišla je na probleme odmah kada je i predložena, rezultirajući u podijeli na tri tabora koji su se prepirali o ovlastima glavnog stožera i ministarstva rata. Prevladala je struja liberalnog generala Franza Kuhna koje nije htjela stvaranje glavnog stožera slabo vezanog za ministarstvo rata.⁶³ Reforme su tek polovično riješile probleme nove austrougarske vojske. Iako je dobila prijeko potrebnu novu opremu i promjenu bojne taktike, poteškoće etničke i gospodarske prirode bili su stalni problem za austrougarsku vojsku. Mornarica je povjerena promaknutom pobjedniku više bitke, vice admiralu Wilhelmu von Tegetthoffu, koji će provesti reformu austrijske flote s onoliko sredstava koliko mu je bilo dostupno zbog prvenstva kopnene vojske. Brodovi su dobili nove topove, veći brodovi s bočnim naoružanjem preinačeni su u brodove sa središnjom baterijom (tip vojnog broda naoružan topovima većeg kalibra smještenih u oklopljenim dijelovima broda), dok su se istovremeno počela graditi tri nova broda sa središnjom baterijom. Reforme su obustavljene Tegetthoffovom smrću i sve manjim budžetom, ali Austrijska će mornarica ostati nadmoćna na Jadranu sve do kraja sedamdesetih godina 19. stoljeća.⁶⁴

Talijanska vojska, iako na pobjedničkoj strani u ratu, nije se iskazala. Porazi kod Custoze i Visa pokazali su nedostatke nove talijanske vojske i mornarice koje je trebalo riješiti. Kao i austrijska, talijanska je vojska patila od zastarjele opreme i unutarnjih problema.⁶⁵ Zastarjele sprednjače *fucile da fanteria mod.* 1860 prvo su preinačenje u ostragušu M1867 *Carcano* koja je zamijenjena pravom švicarskom ostragušom M1870 *Vettrali*. Vojnom reformom generala Cesarea Magnani Ricottija, talijanska je vojska preustrojena po pruskom modelu. Njegova reforma riješila je probleme koji su nagrizli vojsku, a to su: nepovjerenje u pijemontsku organizacijsku strukturu i nepovjerenje u vojnike

61 Rothenberg, *The Army of Francis-Joseph*, 83-84.

62 Isto, 84; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 291.

63 Rothenberg, *The Army of Francis-Joseph*, 78-80; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 284-285.

64 Sondhaus, Lawrence, *Naval Warfare, 1815-1914*, New York: Routledge, 2001., 94-96; Wawro, *Warfare and Society*, 111-112.

65 Esposito, Gabriele, *Armies of the Italian Wars of Unification 1848-1870 (1)*, Oxford: Osprey Publishing, 2017., 17-18; Wawro, *Warfare and Society*, 97-98.

iz južnijih krajeva, ali nije uspjela stvoriti učinkoviti vrhovni štab kao Pruska.⁶⁶ Istovremeno, te reforme nisu pospješile vojnu taktiku te su Talijani prakticirali taktiku masovnog juriša uz nepovjerenje u taktiku nadmoćne vatre do kraja stoljeća.⁶⁷

Bitka kod Visa, kao najveća pomorska bitka od Trafalgara, ostavila je dubok utisak na teoretičare pomorskog ratovanja i brodske inženjere. Kao što je iskustvo iz Američkog građanskog rata odlučujuće odgovorilo na pitanje o korisnosti oklopnih brodova, tako je rat 1866. i njegova jedina pomorska bitka otvorilo novo: kako ih potopiti. U bitci kod Visa mali kalibri austrijskih topova i nesposobnost talijanskih topnika nisu uspjeli nanijeti gotovo nikakvu štetu oklopljenim trupovima brodova obiju mornarica, te je antička taktika kljunova udara bila presudna u potapanju dviju talijanskih oklopnjača.⁶⁸ Rješenje se pronašlo s vremenom u obliku novih oblika topovskih granata s protuoklopnim vrhovima te novim izumom, koji će promijeniti pomorsko ratovanje i otvoriti novo pitanje u pomorskom ratovanju, torpedom.⁶⁹

66 Esposito, 18, 20; Wawro, *The Austro-Prussian War*, 285.

67 Wawro, *The Austro-Prussian War*, 292.

68 Sondhaus, 94-97.

69 Isto, 103, 110-111.

ZAKLJUČAK

Austro-pruski rat uz Francusko-pruski rat predstavlja kraj jedne ere u načinu ratovanja i početak druge. Politička karta središnje Europe prije rata bila je kolaž državnica malene ili srednje veličine, održavana u takvom stanju kako bi umirila velike sile od opasnosti ujedinjenja u velikog njemačkog hegemonu koji će gospodarskom i vojnom snagom gospodariti Europom. Mir potpisan prvo u Pragu te strahove je i opravdao, no zbog nemogućnosti intervencije velike su sile događaje samo pasivno promatrale s nadama da nova sila u obliku Sjevernonjemačkog saveza neće imati dodatne ambicije. No i to je bila varka jer će nakon nepunih pola desetljeća nova država sa svojim južnim saveznicama potući Francusko Carstvo i ujediniti se u Njemačko Carstvo od kojega su svi strahovali još od Bečkog kongresa. Austrijsko će se Carstvo u rasulu poraza morati preustrojiti u Dvojnu Monarhiju s Mađarima kao suvladarima. Problemi nastali preustrojem bit će teret preustrojenoj državi do njezina raspada. Još jedna od posljedica sukoba 1866. i jedan od uzroka njezina raspada bila je revalorizacija njezine vanjske politike i preusmjerenje na Balkan; unatoč svim nastojanjima Njemačke i njezina kancelara, ova promjena imperijalne ambicije dovest će Austro-Ugarsku do neizbježnog sukoba s Ruskim Carstvom. Kraljevina Italija toliko se osramotila u početnim danima rata da ju je Pruska ostavila na cjedilu separatnim mirovnim ugovorom. Talijani su se morali zadovoljiti ograničenim dobicima: pokrajinom Venecijom i priznavanjem svoga postojanja od strane svoje najveće prijateljice - Austrije. Koliko je utjecao na geografskom planu, sukob je također imao posljedica i na vojnom. Pruska je vojska od neiskusne, kaotične i eksperimentalne "horde" postala prvoklasna vojna sila u Europi koja će postati mjerilo svim ostalima. Reforme jednog od velikana vojne povijesti, Helmutha von Moltkea, postat će temelj suvremenog ratovanja i dovesti prusku vojsku do pobjede u ratu s Francuskom kao i u ratu s Austrijom. Korištenje ostraguša kao glavnog pješačkog oružja postalo je standardom i sve Europske sile nakon Köninggrätza nadmetale su se kako bi nabavile što bolji model za svoju vojsku. Austrijska, kao i talijanska vojska morala se preustrojiti prvo na političkom planu, a tek kasnije u opremi i organizaciji. Unatoč očitim porukama koje je rat poslao o njihovim sposobnostima, dvije sile polovično su se reformirale, tek toliko da budu u stopu s ostalim velikim silama. Koliko je politika zamršena stvar, pokazuje činjenica da će kao posljedica rata i događaja vezanih i nevezanih uz njega sve tri sile završiti na istoj strani do godine 1882. Trojni pakt zaista je bio ironičan zaključak događaja 1866. godine. Austro-Ugarska našla se u savezu

s Kraljevinom Italijom i Njemačkim Carstvom pod Pruskim vodstvom, dvjema državama čije je pitanje postojanja bilo osnovni razlog zbog kojega je Austrija krenula u rat koji će ju koštati unutarnjeg preustroja i gubitka međunarodnog ugleda.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Dvojni savez Austro-Ugarske i Njemačke: „The Dual Alliance Between Austria- Hungary and Germany – October 7, 1879“, *The Avalon Project – Documents in Law, History and Diplomacy*, https://avalon.law.yale.edu/19th_century/dualalli.asp (pristupljeno 28.8.2022.)

Engleski prijevod mirovnog ugovora u Pragu: „Translation: Peace of Prague 1866“, *Wikisource*, [https://en.wikisource.org/wiki/Translation:Peace_of_Prague_\(1866\)](https://en.wikisource.org/wiki/Translation:Peace_of_Prague_(1866)), (pristupljeno 28.8.2022.)

Liga triju careva: „The Three Emperors League – June 18, 1881“, *The Avalon Project – Documents in Law, History and Diplomacy*, https://avalon.law.yale.edu/19th_century/empleagu.asp (pristupljeno 28.8.2022.)

Prvobitni mirovni ugovor u Mikulovu: „Preliminary Peace of Nikolsburg (July 26, 1866)“, *German History in Documents and Images*, https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=1846 (pristupljeno 28.8.2022.)

LITERATURA

Bridge, Roy; Bullen, Roger, *The Great Powers and the European States System 1814-1914, Second Edition*, Harlow: Pearson Education Limited, 2005.

Coppa, Frank J., *The Origins of the Italian Wars of Independence*, Routledge, New York, 2013.

Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća I.*, Alinea, Zagreb, 2005.

Elrod, Richard B., „Austria and the Venetian Question, 1860-1866“, *Central European History*, sv. 4, br. 2, 1971., 149-170.

Esposito, Gabriele, *Armies of the Italian Wars of Unification 1848-1870 (1)*, Osprey Publishing, Oxford, 2017.

Goddard, Stacie E., „When Right Makes Might: How Prussia Overturned the European Balance of Power“, *International Security*, sv. 33, br. 3, 2008./2009., 110-142.

Heka, László, „Analiza Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe (u povodu 150. obljetnice Austro-ugarske nagodbe)“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, sv. 38, br. 2, 2017., 855-880.

Hudson, Richard, „The Formation of the North German Confederation“, *Political Science Quarterly*, sv. 6, br. 3, 1891., 424-438.

Judson, Pieter M., *Povijest Habsburškog Carstva*, Zagreb: Sandorf, 2018.

Kitchen, Martin, *A History of Modern Germany 1800-2000*, Oxford: Blackwell Publishing, 2006.

Lesaffer, Randall, „The War of 1866 and the Undoing of Vienna“, *Oxford Public International Law* (2016.), https://opil.ouplaw.com/page/War_1866_Undoing_Vienna/the-war-of-1866

and-the-undoing-of-vienna, (pristupljeno 26.8.2022.)

Newland, Samuel J., „Leaders in German Unification: Founders of Traditions“, *Strategic Studies Institute, US Army War College*, 2005., 15-28.

Povijest, 14. knjiga, *Industrijalizacija i nacionalne revolucije (1848-1871)*, gl. urednik Enrico Cravetto, gl. urednik hrvatskoga izdanja Ivo Goldstein, Zagreb: EuropaPress holding, 2007/2008.

Povijest, 15. knjiga, *Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871-1914.)*, gl. urednik Enrico Cravetto, gl. urednik hrvatskoga izdanja Ivo Goldstein, Zagreb: EuropaPress holding, 2007/2008.

Rothenberg, Gunther E., *The Army of Francis Joseph*, West Lafayette: Purdue University Press, 1998.

Rothenberg, Gunther E., „The Struggle over the Dissolution of the Croatian Military Border, 1850-1871“, *Slavic Review*, sv. 23, br. 1, 1964., 63-78.

Rothenberg, Gunther E., „Toward a National Hungarian Army: The Military Compromise of 1868 and Its Consequences“, *Slavic Review*, sv. 31, br. 4, 1972., 805-816.

Schmitt, Hans A., „Prussia’s Last Fling: The Annexation of Hanover, Hesse, Frankfurt, and Nassau, June 15 – October 8, 1866“, *Central European History*, sv. 8, br. 4, 1975., 316-347.

Schulze, Hagen, *Kratka njemačka povijest*, Zagreb, Srednja Europa, 2012.

Seton-Watson, R. W., „The Austro-Hungarian Ausgleich of 1867“, *The Slavonic and East European Review*, sv. 19, br. 53/54, 1939/1940., 123-140.

Sondhaus, Lawrence, *Naval Warfare, 1815-1914*, New York: Routledge, 2001.

Taylor, A. J. P., *The Habsburg Monarchy 1809-1918: A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*, Chicago: Chicago University Press, 1976.

Wawro, Geoffrey, *The Austro-Prussian War: Austria’s War with Prussia and Italy in 1866*, Cambridge University Press, New York, 1996.

Wawro, Geoffrey, *The Franco-Prussian War: The German Conquest of France in 1870-1871*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Wawro, Geoffrey, „The Habsburg Flucht nach vorne in 1866: Domestic Political Origins of the Austro-Prussian War“, *The International History Review*, sv. 17, br. 2 (1995.), 221-248.

Wawro, Geoffrey, *Warfare and Society in Europe, 1792-1914*, London: Routledge, 2000.

ABSTRACT

CONSEQUENCES OF THE AUSTRO-PRUSSIAN WAR OF 1866 IN CENTRAL EUROPE

The Austro-Prussian war began in mid-June 1866 as a consequence of power struggles between the Austrian Empire and the Kingdom of Prussia within the German Confederation, with the Kingdom of Italy joining with the intent of gaining territory. The war ended after seven weeks with a decisive Prussian victory, leading to Prussia becoming the undisputed master over Germany and the nucleus of the future unification of Germany. Although Italy was defeated on land and sea, it achieved its territorial objectives. As the defeated party, Austria was forced to compromise with the Magyars, resulting in the reformation of the Empire into the dual Austro-Hungarian Monarchy. The war had a significant impact on the development of military affairs; the swift victory achieved by the reformed Prussian Army shocked the world, which had expected an Austrian victory after years of bloody struggle. The startling nature of the Prussian victory is evidenced by the rapid development of armaments and military organization in the years following the conflict of 1866.

Keywords: 19th century, armaments, Austria, Austria-Hungary, Austro-Hungarian Compromise, Germany, Italy, peace treaties, Prussia, warfare